

דברי מבוא

ארבעה עמדו על הים

צור וציר וצר וצאן

צר הציק לצאן

וצאן צרח לציר

וציר צעק לצור

וצור צוה לציר

צא וחלץ צאני מיד צר

בשורות בודדות אלו, הלקוחות מפיוט 'גאולה' לפסח, מתאר ר' אברהם אבן עזרא את גאולת מצרים שעל הים. בתוכן, מקופלת תבנית שלמה של תורת גאולה, בה האדם פונה לאלקיו ומצפה לישועתו. הצעקה והצווי הם העומדים במוקד, כשאת עצם פעולת המלחמה כנגד הקשע עושה הקב"ה בידו החזקה ובזרועו הנטויה. לא האדם יוזם ונלחם אלא השוכן במרומים. כך אכן היו פני הדברים בקריעת ים סוף, כפי שמעיד הכתוב: "התיצבו וראו את ישועת ד' אשר יעשה לכם היום כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תסיפו לראתם עוד עד עולם. ד' ילחם לכם ואתם תחרישון" (שמות י"ד, יג-ד).

האם זו היא דרך ההנהגה הראויה והרצויה לכתחילה לגאולת העם? האם משה רבנו נקט בדרך הצעקה מבחירה מודעת לאורך השנים או, שמא, רק כשהנסיבות לא הותירו לו ברירה אחרת? עוד שאלה המנסרת בחלל היא מדוע הצליחה הנהגתו של משה במצרים ועל הים, וצור ישראל צוה לצירו לחלצם, ואילו בהמשך הדרך נגזרה הגזרה על העם ולא היה באפשרותו של משה להביאם לסיום המיוחל של נחלת הארץ.

בשאלות אלו ואחרות הקשורות לדרכי הנהגת ישאל במצרים ובמדבר עוסק חיבור זה. פרקיו השונים מטפלים במנהיגותו של משה, הציר הנאמן, את צאן מרעיתו במצבים השונים שהתעוררו במשך שנות הנהגתו, ובוחנים את מערכת היחסים הנרקמת בינו לבין העם. בשלושה כתרים הכתירה התורה את משה רבינו: בכתר יראה, בכתר אהבה ובכתר הנהגה, ושלושתם מפורשים בפסוקי הסיום של החומש, בהם התורה מוסרת לנו את ה"הספד" שלה על משה. ראשית, עבד ד' ("וימת שם משה עבד ד'"), שנית, ידיד ד' ("ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ד' פנים אל פנים") ואחרון לתארו הוא שליח המקום, מנהיגן של ישראל, כפי שנאמר: "לכל האתות והמופתים אשר שלחו ד' לעשות בארץ מצרים לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו. ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל".

החלוקה המשולשת הזו, שניתן אף לראותה כמקבילה לכתר תורה (כמאמר הכתוב "זכרו תורת משה עבדי"), כתר נבואה וכתר גמילות חסדים, מצאה לעצמה ביטוי אף בתוארים שנתכנה בהם בן עמרם בפי העם: "משה רבינו", "אדון הנביאים" ו"רועה/ציר נאמן". בכל אלו יש משום ביטוי לכך שפעילותו של משה כמנהיגן של ישראל - תפקיד שהעסיק אותו יומם ולילה במשך שנות דור - נתפס בעיני התורה כאחד מיעודיו והישגיו המרכזיים של משה רבינו. לכן, לא רק תורת משה ונבואת משה אלא אף הנהגת משה הינה ענין שראוי להעמיק בה חקור ולתת עליה את הדעת, תוך כדי התבוננות בפסוקים ובמדרשים.

והנה, בהיות נושא זה תופס מקום נכבד ביותר בתורה, מובן הדבר שבעלי המדרש ומפרשי החומש לדורותיהם נזקקו לכך במרוצת עיוניהם בכתובים. עם זאת, עיקר העיון השיטתי במקורותינו במהות הישגיו של משה מתמקד בנבואתו ובתורתו. חכמי ימי הבינים, שהינם ראשי המדברים בענין גדלותו של משה, הרבו לעסוק במהותה ובמשמעותה של נבואת משה והשלכותיה לדורות - תוך כדי פיתוח הפסוקים והאמירות המפוזרות של חז"ל לכלל משנה סדורה ושיטה

משוכללת - אך ענין דמותו האישית והנהגתו את העם תפסו מקום משני בהרבה בהגותם¹. בדפים שלהלן ייעשה ניסיון להתחקות אחר דרכו של משה בהנהגת העם, החל מיציאתו הראשונה אל אחיו כנען במצרים דרך שנות המאבק בפרעה והנדודים במדבר ועד לפרידתו מן העם ביום מותו. תקוה ומשבר, הנהגה ואכזבה, קרבה ופערים, מסירות נפש וברכה מוצאים את מקומם במערכת הזאת, כפי שיוכח הקורא.

מתוך דבריהם של חז"ל בגמרא בגיטין (ס.) עולים שני מודלים של התייחסות לתורה: מגילה מגילה ניתנה או תורה חתומה ניתנה. לא הרי התורה העשויה מגילות מגילות כהרי התורה החתומה כמכלול שלם. הראשונה ממקדת את תשומת לבנו בעלילה הספציפית הניצבת בפנינו ומנתחת אותה כשלעצמה ואילו האחרת בוחנת נושא שלם ומתחקה אחר מוצאיו ומבואיו לאורך פרשיות שלמות עד גמירא. דברינו כאן הינם ניסיון לעקוב אחר נושא מרכזי המעסיק את הכתובים לאורך הרצף הסיפורי של התורה, מתחילת ספר שמות ועד לפסוקי הסיום שלה. תחילת העלילה בימי השעבוד במצרים, בצילם של פיתום ורעמסס, ואילו סופה בשנת הארבעים בערבות מואב, על יד מבואתיה של ירדן ירחו.

העיקרים העומדים מאחורי הגישה הפרשנית נדונים בהרחבה בפרק הסיום, כיחידה העומדת בפני עצמה. ייתכן ומן הדין היה להציגה כפרק מבוא, וכך עלה במחשבה לפני בעת כתיבתו. עם זאת, הוחלט, בסופו של דבר, להציבו כפרק סיום. נדמה היה שהקורא יוכל

1. לעומת זאת, קיימת ספרות מחקר עניפה בעברית ובלועזית ביחס לדמותו האישית של משה והנהגתו המדינית אך נקודות המוצא שלה ביחס לטקסט התנ"כי וגיבוריו שונה בתכלית השינוי מעמדתם של שלומי אמוני ישראל ולכן הפרספקטיבה שלה על משה רבנו ויחסה הבסיסי אליו אינם עולים בקנה אחד עם יראת הכבוד שאנו רוחשים לאדון הנביאים ולתורה. לא נוקקנו לדבריהם במסגרת הזאת ואין הם משמשים ברקע הדברים מפאת התחום הפעורה בין הנחות היסוד המחקריות לבין עולם בית המדרש.

להעריך ולבחון את הדברים טוב יותר לאחר שקרא את הפרקים עצמם והתרשם מדרך העבודה שננקטה לאורך הספר.

העיסוק בדמותו של משה רבינו מחייב זהירות יתירה. את ההצדקה לקו שהוצג בחיבור פרשתי בפרק הסיום השיטתי. עם זאת, שמא, ח"ו, נכשלתי בלשוני ונלכדתי בשנוני וכתבתי דברים שאין לכותבם על משה עבדו, מבקש אני מחילה, סליחה וכפרה מנותן התורה ומנביאו נאמן ביתו כי שגגה היא מלפני.

על אף שהדברים התגבשו לידי משנה סדורה העוסקת ברוב פרשיות התורה, יצירתם של הדברים היתה בבחינת מגילה מגילה. עיקרי הדברים התגבשו בשעורים שהעברתי לתלמידי בישיבת הר עציון במסגרת שעור שבועי בפרשת השבוע. כאן המקום להביע את תודתי לכל המשתתפים, הן לאלו שיזמו ודחפו לקיום השעורים והן לאלו שהשתתפו בהם מדי שבוע.

עלי להוקיר טובה וברכה להנהלת ישיבת הר עציון ולכל העוסקים בניהולה על כל אשר גמלוני זה כעשרים שנה. החזון שהציבו בפנינו, האמון שנתנו בנו והמאמץ הבלתי פוסק להסיר מעל ראשי התלמידים והר"מים כל עול מלבד עולה של תורה מחייבים אותי ואת חברי בהכרת הטוב וברכה נאמנה לכל העובדים והעובדות, למגדול ועד קטן, העוסקים בצרכי ציבור באמונה ועושים מלאכתם נאמנה. אכן, בזכות טרחתם ויגיעם זוכים אנו, תלמידי הישיבה ורבניה, ללמוד בראש פנוי מטרדות מרובות. יזכו להגדיל תורה ולהאדירה ויתברכו בכל מילי דמיטב.

אשריו לאדם שזוכה ללמוד בישיבה מפי שר וגדול המאיר את עיניו בתורתו. את חובתי למו"ר הרב יהודה עמיטל שליט"א, אשר לימדני והדריכני מאז בואי לישיבה בהר עציון ועד היום הזה, אינני יכול להגדיר אלא כחובת תלמיד לרבו הגדול המביאו לחיי העולם הבא, תוך כדי הבנה עמוקה ביותר של חיינו בעולם הזה.

הרב חיים נבון הואיל בטובו לפקוח עין נבונה על הכתוב ולערוך את הדברים, ועל כך תודתי העמוקה. כמו כן, ייזכרו לטוב יצחק בן

דוד ויצחק בנבנישתי שסייעו אף הם בכך וכן גבי תמר וידר שתרמה ביד נדיבה מזמנה ומחכמתה בכדי להגיש את הדברים בכלי נאה. עו"ד אביעד הכהן והרב יאיר קאהן קראו את פרק הסיום והעירו על התוכן והסגנון. הערותיהם הניאוני למתן ולשנות חלק מן הניסוחים המקוריים שהיו בפרק זה, ועל כך תודתי הכנה. עם זאת, למותר לציין, שהניסוח הנוכחי אינו משקף אלא את דעתי בלבד ועלי האחריות לנאמר בה.

משפחת רוט, הפועלת רבות להפצת והאדרת תורה, וביחוד תורה שיש בה זיקה לצרכי עם ישראל, שמחה ליטול על עצמה את מימון הספר, ועוד הוסיפה מצוה על מצוה בהקדישה את החיבור לזכר נער צעיר שפתיל חייו נגדע בטרם עת.

במובן הרחב יותר, מרגיש אני חובה קדושה להודות ממעמקי הלב לבית היוצר הרוחני שלי. זכיתי, וחיק המשפחה המצומצמת והרחבה שימשו כבית גידול וחממה רוחנית. זכות כפולה ומכופלת נפלה בחלקי שאהבת תורה שבכתב נטעה בי בבית, על כל רבדיו, יחד עם האפשרות לדון ולפלפל בדברי התורה. עם סבא וסבתא מבית אבא, ד"ר יחיאל וגבי בלומא ליכטנשטיין ז"ל, שניהם מורים שלימדו תנ"ך עשרות שנים, התאפשר לי לדון בכתב ובעל פה על פירושים ופשטים לחומש. איש דקדוק ופשטן מבית גידולה של יהדות אשכנז היה סבא ז"ל אך גם איש ספרות בעל נפש רגישה ובטוחני שהיה שמח בדברים. את שיעוריו המאלפים של סבי מורי מבית אבא, מרן הרב יוסף דוב הלוי סולוביצ'יק ז"ל, זכיתי לשמוע בזמנים בהם שהיתי אצלו. לא פחות מזה, זכורים לי בחיבה יתירה הלימוד אתנו בבית בשבתות אחר הצהריים ברמב"ן על התורה. את אשתו, סבתי טוניא ז"ל, שנפשו היתה קשורה בנפשה, לא זכיתי להכיר מעת אשר עמדתי על דעתי התורנית. חוסר יכלתי להודות לה על תרומה בלתי אמצעית ללימודי היא חלק מהחסרון והעצב שפקדו אותנו עם הסתלקותה לפני שלושים וחמש שנה.

למותר לומר שאינני בא בשורות מעטות אלו אפילו לנסות ולהביע את הוקרתי להם על כל אשר גמלוני, ולא באתי אלא לציין את ההשפעה הישירה שקיבלתי מהם לאהבת תורה שבכתב. יהי רצון שישמחו בי אבותי ולא יבושו בי.

ואם כלפי סבים וסבתות הדברים אמורים, קל וחומר בן בנו של קל וחומר ביחס לאבא ואמא, יב"א. מקצת מן המקצת, שמינית שבשמינית, טיפה מן הים מרגשי תודתי ניסיתי להביע בדף השער, אך קצרה ידי. ואולי מוטב כך; כפי שכבר קבע החכם מכל אדם, מערכות יחסים אינטימיות וקיומיות מבטאות את כבודן בהסתר דבר, בעוד שיחסים חיצוניים ותועלתניים דורשות את כבודן הפומבי, ולכן כבוד אלקים - וכבוד ההורים, שהוקש כבודם לכבוד המקום - בהסתר דבר, למרות שכבוד מלכים מתבטאת בהצגתה לראוה.

ועל כולם, גבוה מעל גבוה, שוכן עד ומרום, הא-ל הרועה אותי מעודי ועד היום הזה. דמעות של גיל והודאה לקב"ה מציפות אותי על כל הטוב אשר גמלני, מאז יצאתי מרחם ועד עתה. את מחסורי מילא, את צרכי כלכל, אותי נטע במשפחה שגידלוני על ברכי תורה צרופה ויראה טהורה ונתן בי חכמה בינה ודעת כפי השגתי. מרגיש אני בכל נימי נפשי ומלא ישותי את הצורך והרצון לשבח ולהודות למקום כעבד הנפטר מלפני רבו, החונן לאדם דעת והמקים מעפר דל, אך אין המלים מספיקות ואין השפה ראויה לכך.

לו יאה תהילה ולו דומיה תהילה

מן הסנה עד העגל

ויהי בימים ההם, ויגדל משה, ויצא אל אחיו, וירא בסבלתם. וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו. ויפן כה וכה, וירא כי אין איש, ויך את המצרי, ויטמנהו בחול. ויצא ביום השני, והנה שני אנשים עברים נצים, ויאמר לרשע: למה תכה רעך. ויאמר: מי שמך לאיש שר ושפט עלינו, הלהרגני אתה אמר, כאשר הרגת את המצרי. וירא משה, ויאמר: אכן נודע הדבר. וישמע פרעה את הדבר הזה, ויבקש להרג את משה. ויברח משה מפני פרעה, וישב בארץ מדין, וישב על הבאר. ולכהן מדין שבע בנות, ותבאנה ותדלנה ותמלאנה את הרהטים, להשקות צאן אביהן. ויבאו הרעים ויגרשום, ויקם משה ויושען וישק את צאנם. ותבאנה אל רעואל אביהן, ויאמר: מדוע מהרתן בא היום. ותאמר: איש מצרי הצילנו מיד הרעים וגם דלה דלה לנו, וישק את הצאן. ויאמר אל בנתיו: ואיו, למה זה עובתן את האיש, קראן לו ויאכל לחם. ויואל משה לשבת את האיש, ויתן את צפרה בתו למשה. ותלד בן, ויקרא את שמו גרשם, כי אמר גר הייתי בארץ נכריה.

ויהי בימים הרבים ההם, וימת מלך מצרים, ויאנחו בני ישראל מן העבדה ויועקו, ותעל שועתם אל האלקים מן העבדה. וישמע אלקים את נאקתם, ויופר אלקים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב. וירא אלקים את בני ישראל, וידע אלקים

(שמות ב', יא-כה).

